

ספרים

סיכום ביניים

בהפרש-זמן של 3 שנים (1954—1957) זיכרנו המשורר הצעיר דוד אבידן בשני קבצי שירה, „ברזים ערופי-שפתיים” ו„בעיות אי-שיות”. כתום 3 שנים נוספות הוא מוכנו בקובץ שלישי, „סיכום-ביניים”, שמעיקרו, כמדומה, אינו אלא מבחר השירים שפונסו בשני הקודמים בצירוף עוד אחדים שנתחברו רו מאז.

לא מעטים מילודי ראשית-המאה שעודם חיים בתוכנו כוללים במושג „משמרת צעירה”, בכל הנוגע לשירה העברית, בעיקר את טשרניחובסקי, שניאור, פייכמן ועקב כהן. צעירים מעט מהם מכוונים במונח זה לא. שלונסקי, א. צ. גרינברג, ש. שלום וי. למדן, לפעמים אף לנ. אלתרמן. אחרים רגילים ליחד את המונח לקבוצת המשוררים „חניכי הפלמ”ח”, ובקונטקסט זה מצטייר להם, כמוכּוּן, בראש-זראשונה שמו של חיים גורי, ואילו בשנים האחרונות מתפשט, בדרך הטבע, הנוהג לשים גושפנקה זו על מחברים שהם כיום בני 25—30 או פחות. בקשר לכך מעלים, בראש-זראשונה, את שמו של דוד אבידן. (אולי כאן המקום להזכיר שגור הג זה מתפשט לא בלי סיועם הנמרץ, השקדני ובלתי-האמצעי של מר אבידן עצמו ואחד או שנים מעמיתיו בני-גילו).

הכללות אלו אין ליחס להן, כמוכּוּן, תוקף ומשמעות יותר ממה שיש בהן, מה-גם של-עתים קרובות למדי יארע כי, בחלוף איוה פרק-זמן ובהשתנות זוויית-הראיה מעט, נמצא והנה אותן „קבוצות” משוררים, שאוגדו יחד בשרירות-טעמים-וצרכיהם של רצונותם וע-תונאים ספרותיים, ואשר נחשבו „טיפוסיות” לשירת דורם והווייתו, לא היו „טיפוסיות” כל-עיקר, ומכל-מקום חילוקים שבתוכן מרר

בים היו מצד-השווה שבין חבריהן. תכופות גם יסתבר שצד-השווה בין משוררים מסר-ימים בני „משמרות” שונות חשוב הוא מויקת-השיתוף בינם לבין חבריהם-למשמרת, כביכול, ואפילו עד כדי להעמיד באור גלעג למדי את עצם ההתעסקות כבדת-הראש בטי-ווגיי-משמרות. כך, למשל, אפשר להצביע על כך שזיקתם של משוררים כי. עמיחי, או ד. אבידן, אל משורר כח. גורי עודפת, וקובעת, יותר מויקתם של הללו אל אחרים הנמנים כביכול על ה„משמרת” שאליה טרחו הטורחים (והמטריחים) לשייך את עמיחי ואת אבידן כאחד.

הערה זו אפשר מאד שתיראה תמוהה בעיני אחדים מן הקוראים, שהורגלו בשיגרת המיונים הספרותיים של השנתיים האחרות גות, ולכן היא מחייבת לפחות כמה שורות של הסבר. והנה, תהיה אשר תהיה דעתנו על זיקת ה„רציפות” וה„המשכיות” שבין המשוררים מ„קבוצת-הגיל” של גורי וחב-ריו ל„משמרות הצעירות” הקודמות להם ועל צד החיוב הרחוני-התרבותי שבזיקה זו, במידה שהיא קיימת — דומה שאין מקום למחלוקת באשר ליחס-הרציפות-וההמשך שבין צעירי-הצעירים לח. גורי ובני-גילו. אותם משוררים צעירים שהחלו להופיע ולת-פוס מקום בשירה העברית בשנות ה-40 למאה הזאת היו, קודם-כל, גילוי ראשון של שירה עברית „ילידית”, „אוטוכטונית”, בין שעמדו בידועים על מלוא משמעותו של ייחודם זה ובין שלא עמדו עליו כל-צרכם; אבידן וכיוצא-בו הם, קודם-כל, דור שני לשירה עברית-אוטוכטונית. זוהי קביעה שאיננה ביו-גיאוגרפית בלבד, שכן הצד-השווה הזה תוחם לשתי ה„משמרות” הללו תחום אחד משותף, להבדילן בחריף מן ה„משמרות” שקדמו להן, שאותן מנינו בראש השימה הזאת.

בתוקף אי-אלה גורמים פסיכולוגיים, חבר-תיים והיסטוריים — שלא נוכל אף לנסות לפרטם כאן — הצטיינו רוב-רובם של משור-ררי ה„משמרת של שנות ה-40”, הקבוצה הראשונה של משוררים עבריים-ילידים, בעיקר

מאד, אישיות ביותר; בעיות של „ברז ערוף־שפתיים“, במובן איש־ארוטי־סמלי מסוים מאד.

*

„השירים, כדרכם, אינם מגלים / אלא את הניתן להיאמר במלים“, מתרה בנו אבידן באחד השירים הראשונים בקובץ שלפנינו, „יפוי־כוח“. עם זאת הוא מרבה לגלות לקר־רא כי יש לו מה להסתיר מפניו. יש איוה „כתם“ על הקיר („הכתם נשאר על הקיר, עמ' 21/2), משהו ניסה לגרדו מעל הקיר (לשווא) וכל הנסיונות הנוספים להדיחו אף הם עולים בתוהו. „אם כך ואם כך — הכתם נשאר על הקיר“. ישנה גם „העובדה הפ־שוטה, החותכת, / שאין לנו בעצם לאן ללכת... / יש תשוקה חזקה לזרום, / ... כמו נהר, יחידי, לזרום, לזרום, / יש עצמה ויש מרץ“ — אבל „אהבה אין“ (שם, „יפוי־כוח“).

השירים אולי באמת אינם מגלים אלא „את הניתן להיאמר במלים“, אבל אולי רבירב הוא הניתן „להיאמר במלים“ — או לפחות להירמו ולהיסמל בהן. הקורא המבחין, המ־עונין, אשר יבקש להתאמץ ולהבקיע אל מצפונו הנסתרים של ד. אבידן, להתחקות אחר חוטיהם וקישוריהם של אי־אלה סמלי־מפתח בשיריו, דומה שיגיע לכמה גילויים מפתיעים כלשהו. אולי אף לא יצריכו הגיי־ויים האלה מאמצים מופלגים מדי.

אפייני, חושפני מאד הוא השיר „גון־קוני־פורמיום“ (ע"ע 15/16); פזמוני־כביכול בחריזות ובנגינות, ציפורי־כביכול בשמו ובתכנו, אחר לגמרי במהותו האמיתית. הו־איל וזהו שיר־מפתח לצורך ענייננו, נביא אותו כאן כולו (כל ההדגשות שלי. — צ.פ.).

„הכל היה ידוע מתמיד. / פעמוניו דחו את צילצולו / עד לאחר האזעקה. אר־לם / הכל היה ידוע מתמיד. // ואז החמרים, מהם קורץ, / הכריזו מרד, והכל פרץ. //

מניין בא היצר הממית / ומי שיחרר אותו מבלי משים. / הלוא הכל ידוע מת־מיד / ואין מקום למעשי נסים ...//

בחדוות גילוי של עולמם המיוחד, בהתעס־קות חוזרת בעולמם זה, בין במישור האישי הסטורי ובין, באורח בולט אולי יותר, במי־שור הקיבוצי. דבר זה מבדילים ממשוררי כל ה„משמרות“ הקודמות להם במה־שקרוי „השירה העברית החדשה“, שעם כל היותם נתונים, במידה זו או אחרת, ובטבע הדברים, איש לעולמו האישי, הרי בכללותם הם חדורים עד מוח־עצמותיהם „תודעה יהו־דית“, מעוגנים היטב במרחב אידיא־היס־טורי־תרבותי המקיף, בוואריאציות אישיות בלתי־נמנעות, את מלוא התולדה היהודית, הפרובלמטיקה היהודית, המטרילוגיה ה־יהודית, האסכטולוגיה היהודית, המחשבה היהודית, התיאולוגיה היהודית והגיאוגרפיה היהודית (במובנה הספציפי) — על ההשפעות ה„חיצוניות“ והמשקעים ה„חיצוניים“ שנעשו חלק בלתי־נפרד מכל המטען הזה.

לא גוריו ושכמותו ולא אבידן ושכמותו אינם מבקשים, לאמיתו של דבר, להתעסק בשאלות היסטוריות גדולות — כל־עולמיות, כל־יהודיות, או כל־פרולטריות, למשל. במי־דה שהם מסוגלים לחרוג מתחום חוויותיהם הפרטיות — וכשלעצמנו אין אנו רואים את המשורר חייב לחרוג מהן — נתונים הם לכל היותר לבעיות דורם, במובן הקיומי והמקומי בלבד. ההבדל בין אלה לאלה הוא, בסופו של דבר (או — בסיוע־ביניים...), ההבדל במידת צימצומה של ה„דיא־פראג־מה“.

וכאן אפשר ללמוד משהו מהשוואת שמו־תיהם של קבצי־השירה של גוריו ושל אבי־דן, למשל. קבציו של הראשון נקראו „פרחי אש“, „שירי חותם“. אבידן קרא לקבציו „בעיות אישיות“, „ברזים ערופי־שפתיים“ — משהו הרבה פחות „פיוטי“ ו„ציורי“, הרבה יותר „יבש“ ו„קונקרטי“. הרבה יותר מוגבל. וכפי שעוד נראה אולי בהמשך הדברים, הרי גם כשאבידן מדבר בגוף־ראשון־רבים (והוא אהוב זאת מאד) עניינו הוא בבעיות אישיות

* דוד אבידן: סיכום ביניים. הוצאת „עכ־שיר“, ירושלים תש״ך. תצלום המחבר: צבי־גלזר, 84 עמ'.

כברת־דרך ואחר־כך אשוב. / ...וכשפעם
ברגע חזק של חולשה אחשוך בך /
ואלך בצעדים פחופים לכיוון האגם, /
תבוא רוח מקרית בהחלט בריצה ותשרוק
בך, / ואת תתפשטי, ויהיה מין רשרוש
באגם, / ואמצא את בגדיך בלבד. אז
אולי תחרוק בך אהבה ישנה וחסרת־סיי
פויים. באגם / תעגון בלחישת דומיה
אבודה...

נציץ עוד, למשל, בשיר אחר הקרוי, מתוך
אירוניה־עצמית מרירה, "שיר לכת" (36/7):

...כל אחד מאתנו לאסון מועד / וכל
אחד מאתנו יודע / ... רק שאין לנו אפי'
שרות לעצור את / הדחף הזה, ושמן
מורך / יש בנו, ובעצם הרבה מאד. /
מפעם לפעם אוכלים ושותים / מחליפים
חולצה ופוחתים־טוגרים ברוז. / ...וסופנו
שאנו מעלים חרט...

היש מוצא למשוררנו ממבוי סתום זה, מן
התחושה המיאשת ש"הסופה / לעולם לער
לם לא תזכה להדביק את סופה" (ע' 81),
זו התחושה המהלכת ב"סיכום־ביניים"? חור
סר־היכולת למצוא פורקן ביחסים ארוטיים
עם הזולת, עם בת המין השני, כלום לא
יימצא לו פיצוי בדרכים נהירות יותר,
"פשוטות" יותר, פיצוי "אבטר־ארוטי", למ'
של — לפחות עד לגיל־ביניים מסוים, עד
איזה שלב של "סיכום־ביניים"?

שיר אחד, בשער "שבר כלי", יש בו אולי
כדי להשיב על כך תשובה חיובית, מכל־
מקום על דרך הרימוז: הרי זה השיר ששמו
"נחיתת־לא־אונס" ואשר דומה כי אנו פטר'
רים מלנסות לפרשו לעצמנו בהישען על
מדעי התעופה המטורית או האסטרונומיה.
ואלה דברי השיר:

הירח נחת נחת נחת / והיה לו כיוון
נחיתה אחד / וכולם אמרו לו שאין
מושחת / ממנו בשמיים / אבל הוא
התעלם התעלם התעלם / ממש כמו אז
בימים ההם / כשהיה עדיין גדול ומח'
מס' / פי שניים / אבל הם גינו גינו
גיננו / ואת שידוריו מיינו מיינו / והו'

הלילה החור יורד לאט / על כל השכ'
חות היזמות / והוא יודע שכולן דו'
מות / ואיך הדמיון הזה נמדד. //...
לפתע משהו סמוי העיק / על משהו,
אפילו אור הנר / גלש על גדות חלבן,
להתבדר // באור אחר, אבל כבר לא
הספיק. //
כי כל החמרים, מהם קורץ / הסתערן,
ומשהו נחרץ. //
ומשהו ידוע מתמיד / פרץ פתאום בראש
הגילויים. / אבל האברים היו לאים /
ולא קרבו אל מעגל הברית. //
ואז החמרים, מהם קורץ / לאט נסוגו.
מאוס לא נחרץ. //

המועקה שלפנינו כאן היא אפוא, כפי הנראה
בעליל, מועקה של קוצרייד באהבה, של חר'
סר־יכולת למצות את סיפוקיה, של יצר
"המשתחרר מבלי משים", של "חמרים" הור'
סיס־פורצים שאינם מצליחים, "לחרוץ" מאר'
מה, של "אברים לאים" שאינם קרבים אל
"מעגל הברית"...

הרגשה זו של אזלת־יד, הידיעה הזאת, מאור'
ומתמיד, שכל הנסיונות הפאים נועדים לכש'
לון ולאכזבה ממש כקודמיהם, הבטחון המר,
המכרסס, ב"סוף הרע", חוזרים ונשנים כמעט
בכל דפי הקובץ הזה. הקורא הבוחן ימצא
את ביטויים אפילו בשמות שערי: "ייפיו
כוח" (וכאן — לא בהוראה משפטנית דור'
קה...), "מלחמה אבודה", "בעיות אישיות",
"מראה מקום", "שבר כלי", "הצעת פשרה".
הוא ימצא אותם בתכלית הבהירות ב"סוף
דבר", השיר הפותח את שער ה"בעיות
האישיות":

עוד הכל יסתיים בכי טוב / עוד הכל
יסתיים בכי טוב / עוד הכל יסתיים /
בכי טוב / בכי טוב / בכי / בכי /
בכי רע.

הוא הדין בשיר הנקרא בשם המפורש, "סי'
פור אהביס", שממנו די לנו אם נביא שורות
אחדות, לתוספת הדגמה בלבד:

"הו כמה ידעתי למות בעדך וכמה /
לא ידעתי לחיות בעדך / ...אני אלוון

ורק ידעו שקצב טוב / תמיד מוחתיים
ישטוף / אבל תמיד ביחידות, / וזה
שבחה של הבדידות.

וכאן, בנקודה זו, בשוב שטף-הדברים אל
חיק היחידות והבדידות, שב הוא גם אל
הגיוגו, אל תיקנו, והשיר מסיים בשתי
השורות הבאות:

הקיץ חם הקיץ תם,
חמור שוטה שועל חכם.

משהו מרגוע ומנוחה, משהו סיפוק, אנו
מוצאים בשיר „גלוזות שינה“ (ע' 69):

עתה הוא הרגע המתאים. יד הלאות על
העליונה / יד העליונה על הלאות, האור
עמום, האביונה / טרם הכריעה... מה
שהספקנו הספקנו. לרגע קטן נחיד, /
נפול על פנינו בקשת, ורק לפתע נזכור /
איך / האור.

משנה-אור על האלטרנטיבה, על אומללותה
ועל הנאותיה כאחת, נוסך השיר „בענין
אהבתו האומללה של ג'. אלפרד פרופרוק“
(פרופרוק הוא, כמובן, גיבור „שיר-האהבה“
הנדע של ת. ס. אליזט):

...נרד אפוא ברחוב האחרון... אל תוך /
ממלכת התחומים האבודים, ושם מזרת
רק לנו הכניסה, ויש סיטמה נסתרת /
שמשמיעים אותה בקול חזק אבל
ברוך, — / ושם יש דלת שנפתחת ונס-
גרת / ויש תמיד גם אפשרות אחרת, /
שלא נוסתה, ועוד היום ארוך. //

ושם, בשיכונים תת-מימיים, בתולות-של-
מים / תקלחנה על ברכינו, ועל פניהן
מבע / של עליצות נפחדת... / ושם אנחנו,
בפישוט רגליים, / לקול ליווי רחוק של
מנגינת-ביניים / נמוץ את שפתיהן עד
שנשבע. //

קרובים אנו כאן מאד, כמדומה, אל ה„מ-
קום / שאפשר להגיע אליו אם רוצים בא-
מת, / ואולי לראותו מראש צוק כמו בס-
רטיקרות הוליבדי — / הידיים שלובות
לפנים והעין בוחנת“, זה המקום המרומז
בשיר הקרוי „פאטאמורגאנה“ (51). קרובים

דיעו בתוקף שלא ייענו / לרצונו לנ-
חות / ולכן הוא חוזר חוזר / להיות
כמקודם מזר מזור / חציו-לא מזכר וחצ-
יו קר / וכולו אנחות.

הסבר-לוראי למוטיב החדש, המתחיל להסתמן
לפנינו, אנו מוצאים בשיר הבא אחריו,
שירים באור מלא(1):

...ולכן יש עצבות שזואת בירח / ולכן
בארץ יש שמחת-חיים / ולכן כל טיפש
מעצמו בורח / ולכן החכמים אל עצמם
חוזרים.

ובפרק הבא של אותו שיר (הפרק קרוי
קינה):

איך צל מהיר ירד לטבול בצוננים /
בקול שריקה רפה באור מלא / בלי
זכרון קודם בלי להשהות / את משך
צליל האנחה ואחר-כך / היו המים חמי-
מים וזימוזמו / זימוזם יבש רחוק עד
לא זרמו.

עזר להבנת המושגים „חכם“ ו„טפש“ (או
„שוטה“), ולהבנת אפיקיהם בעולם דימויו
של משוררנו, יכולים אנו למצוא בשיר
„ריבירה“ (53/5):

הקיץ חם הקיץ חם, / שועל שוטה חמור
חכם. //

...ביקשו להם להיות דברימה / ולא
השיגו מאומה. / וכשהשיגו מאומה /
חזרו ביקשו להיות דברימה. / תשומת-
לבם אל העלמה / גם היא היתה קצת
מוגזמה.

הקיץ חם הקיץ חם / שועל שוטה חמור
חכם. //

...האהבה קצת נתקפחה / ולשדות זרים
הלכה.

...ההרגשה היתה טובה, / וזה שבחה
של אכזבה. /

...ההרגשה היתה טובה / אבל היתה
בם עזובה / אבל היתה בם תאוה / וזה
שבחה של אכזבה. / ביקשו לדעת, נמ-
לכו, / שחו במים, נמלחו, / רבצו על חול
יבש וחם. / שועל שוטה חמור חכם //

למצאם, ערומים ומעורמים לפניו, בקובץ שירים כגון „סיכום ביניים“.

אין ספק, אפשר ואפשר למצוא ענין בטיפול בקרתי בטקסטים מעין אלה, שמידה רבה של מקוריות וכנות משוקעת בהם (אולי אפילו בשיעור העולה על המודע למחבר עצמו, כפי שקורה כה תכופות בשירה, באי מנות בכלל). למען האמת גם מצריך טיפול כזה יריעה ארוכה הרבה מו העומדת לרשר תנו במסגרת של רשימת-בקורת, אף כדאי היה אולי שיימצא מי שינסה להמשיך בו באורח יסודי יותר, תוך כדי פירוטם והבהרתם של המוטיבים החוזרים כאן ותוך כדי הסתייעות בהדגמות מאלפות מיצירותיהם של משוררים אחרים, בין עבריים בין אחרים — גם אם דומה כאילו מר אבידן מקדים ומעמיד לעצמו סוללת-מגן בפני נסי יונות מכוונים שכאלה, בשירו „אי-הבנה“ (ע' 10), בו הוא מטיח, במצברות רגזני כלשהו:

מדוע אתה שואל אותי, מדוע / אתה רוצה לדעת יותר מדי. / ...אדוני, מדוע אתה צבוע. / מדוע אתה שוכח, שלא אתה / האיש הקובע את הדבר הקבוע / או המשתנה. הכל כבר אבוד עתה, / צולל מעורפל, לא עגול ולא רבוע, / באור לא מואר ובחושך לא עלטה.

אכן, בעיותיו האישיות של בעל „סיכום ביניים“, שקוראים מסוימים אולי ימצאו אותן אישיות מעט יותר מדי, לא הן החשובות בעינינו באמת, רצוננו-ראונו הוא רק להסתייע בניחוח שירתו של אחד מראשי המדוברים בשירה הצעירה ביותר בארץ לצורך הבהרתה של שאלה מקיפה יותר, בעלת משמעות חברתית-תרבותית רחבה יור תר — השאלה אם אמנם באבוד לשירה העברית החדשה ה„חבית“ הרוחנית-ההיסטורית היהודית גזירה עליה שתיים בכדים של „בעיות אישיות“ מן הסוג המעיק על „סיכום-ביניים“...

כשלעצמנו איתנים אנו בדעה, ובאמונה, שאין הדבר כך כלעיקר, שאין כאן לפנינו

אנו כאן גם אל פרקיה, תמימה-הניסוח ונפי-תליה-הפזונית, של „אגדה בהמשכים“ (62/3):

א.

אבינו הזקן אבינו הטוב / יצא יצא באור הרטוב / עצים לחטוב / מים לשאוב. / ואז קסמו לו העצים באוב / והורו מה לשנאא ומה לאהוב / ואיך לא לחטוב / ואיך לא לשאוב / לבד לבד באור הרטוב. /

ב.

אבינו הזקן אבינו הטוב / קסם אז קסם למים באוב / וסיפר להם סיפור ללא חוף / עם מוסר-השכל / שאין לו סוף.

ג.

העץ הגדוע העץ הצהוב / קסם קסם לשניהם באוב / ושר להם שיר יבש ועקוב / משרף-עצים לבן ורטוב / שאי-נו מבחין בין רע לטוב.

אגדה חביבה זו מסתיימת בכי-טוב, כיאה לה:

ד.

האוב העתיק הקסם הטוב / קסם קסם לעצמו באוב / ומאז הוא אוהב את המוות הטוב / את המוות הטוב שיש לו סוף.

ה„אגדה“ הערמונית מתקשרת במישורים אל „תהליך“ אחד כללי („תהליך“, ע' 73, הפורח את השער האחרון, „הצעת פשרה“):

המים הלבנים ביקשו ארכה / להיות כהים יותר. ואז חלף על-פני השטח רעד לא-מוכר / ומשהו בבתי-אחת סולף, / אבל נשאר עדיין בגבולות / הסילופים הנטלחים תמיד, / שיש בהם מגרעות ומעלות / וגם אמת מתמדת, ערמונית.

*

מוראי-סירוס המתבטאים כמו בדימוי דוגמת „ברזים ערופי-שפתיים“, ולבטיו של איש צעיר ואני-רגש הנקלע בין אכזבות ארורות לביקושי-פורקן אבטו-ארוטיים, הם „חמרים“ מעניינים תמיד, ואם גם מוכרים למדי, לפסיכואנליטיקנים, וכל הנוטה לנתח יצירות-אמנות באזמלים פרוידיאניים יעלוץ

למחאה, על דרך ה"פשטנות" וה"תום", כנגד תפיסה מסולפת של מודרניזם של שירתנו הצעירה, תפיסה שבגלוייה הממשיים אינה מדירה עצמה לפעמים מסמנים של סתימות לשמה, של דימויי־עתועים עשויים־ומחר שבים, ואפילו של גניבת־דעת פשוטה. אמנם כן, נכונים אנו לחסס להם כוונה טובה כעין זו. אבל אם ה"אנטי־תזה" לא־יאלו הגזמות מודרניסטיות פרועות־חוק צריכה להיות שיר קטן כגון "ילד" ["ילד הייתי וגם / ילד אהיה לעולם, / כי יודע אני שזוהו הסוף / כי יודע אני שהיתר הוא בלוף / ושהגדר־לים גם הם ילדים / ושפל זה רק שיר מעורר או מרדים"], או שיר קטן אחר כגון "לאור הפנסים" ["לאור הפנסים / ראינו ננסים / אך בודאי כולכם תבינו / כי בעצם לא ראינו / רק / פנסים / ונגר־סים / זה נחרז /— וזה הרז"], הרי לא די שלא נחוש לתת אותה בידי פעוטנו אלא אף נתקשה מאד להחליט אם להעדיף אותה על ה".....תזה"!

מ. ב.

פרנץ קפקא

בתוך שפע המחקרים הדגים ביצירת קפקא לצדדיה השונים ראוי מחקרו זה של מר ולטש לשימת־לב מיוחדת.

אף שהיה ירדו האישי של קפקא ומצויד בכלי ניתוח פילוסופיים וספרותיים מעולים, לא הודרו ולטש להעריך את יצירתו של קפקא, הגם שהיא מעסיקתו מזה שנים רבות. ואמנם, השתהות זו הבשילה מסה שניסוחה בהיר והשקפותיה מצטרפות למסכת שלמה ועקיבה.

אף כי עיקר עיסוקה של המסה בשני אספקטים — הדתיות וההומור שביצירתו של ק. — הרי בלי שני הפרקים הראשונים, העוסקים בחייו וביצירתו של האיש, נמצאת המסה לוקה. ולטש לא בא להתחרות עם מ. ברוד (שאת עבודתו הוא מעלה על נס) במסירת נתונים ביוגרפיים. הפרקים מחייו של קפקא באו רק להדגיש אותם פרטים

אלא סיכום־ביניים; סיכום־ביניים מוקדם מאד, אף לא אפייני ביותר — לא לשירתנו הצעירה בכללה ולא לד. אביזן עצמו. אבל ביסוסה של דעה ואמונה מעין אלו הוא נושא לעיון בפני עצמו. לפי־שעה נסתפק בכך שאנו מעלים לפני הקורא המבין את ה ש א ל ה.

צ. ק.

שירים קטנים

קובץ שירה זה נדפס בדפוס הלימודי של "הדסה" בירושלים, ולפיכך אין פלא שהוא בבחינת מלאכת־מופת של טיפוגרפיה ועי־מוד. נעים מאד לראות שמצוי כאן במחיר־צתנו אוצר כזה של כשרון־מעשה ותרבות־דפוס. גם אם מטעמים שונים אין הוא מנוצל אלא בנדיר. גם הנייר מרהיב־עין, מרנין־אצבעות. בכלל, הרי זה אות משיב־נפש של יחס הולם מצד הוצאת־ספרים להדפסת דב־רי־שירה. רק מיייתן ויימצא לו המשך לגבי הוצאתם של דברי־שירה ראויים יותר...

כי אכן ה"חוק" אינו עולה כאן, למרבה הצער. בקנה אחד עם ה"חוק" — לא עם 54 פיתוחי־העץ, לא עם 53 השירים הקט־נים. אלה כאלה מתנאים, כביכול, בקטנם ובקטנותם, במך־קומתם ובצניעות כליהם; אולם אף שהפיתוחים והפיוטים כאחד תופ־סים להם כמין עמדה מבוטחת, בלתי־מחייבת, בשטח־ההפך שבין אמנות־ילדים לאמנות־לגדולים, בין הביטוי הילדותי לביטוי הבר־גר, סופם שהם יוצאים קרחים מכאן ומכאן, מנושלים מ ש נ י העולמות, בלא שישכנעו אותנו בעושר השמור עמהם במקום אחר כלשהו.

לא מן הגמנע הוא שהמול של הספר כמו גם שני השותפים בחיבורו — המשורר, מיודענו הנעמי, והציירת, פנינה ג. המס־תורית — מבקשים, בעקיפים, לשמש כלי

* משה הנעמי: שירים קטנים. פיתוחי־עץ; פנינה ג. הוצאת מחברות לספרות. תל־אביב, 1960. 116 עמ'.

בדרך נסיונית על-ידי כל פרט, אך מבחינה עיונית היא מעלה אותנו לשלב גבוה יותר של תפיסת עולמנו-הצורות, כך יצירתו של קפקא, שבהסיעה את אחד היסודות המקרי בלים בתמונת-העולם המקובלת היא יוצרת מציאות שאולי אינה ניתנת לתפיסה חושית, אולם מתוכה מתבהרת הפרובלמטיקה של קיומנו בשלבים הגבוהים של ההתבוננות הפילוסופית.

הוא הדין גם בתפיסת ההומור ביצירת קפקא. ההומור בא כאן להעלותנו לשלבים הגבוהים של סקירת התהוותם של מעמדים ומושגים הנראים בעינינו שלמים ומצדקים עד שקר רה ואחדותם מתמוטטת. בהעלותו אותנו לשלב הגבוה של ההתבוננות בדרכי התהוותה של הטעות הוא מוביל אותנו לגילוי האבסורד שבתפיסתנו את הדבר עד התמורטותו, בתפיסת המוסכמות שלנו.

גם לשם חשיפת המתמוטט נזקק קפקא לייצירת אותה תמונת-עולם, "מטאפיזיקית", שלהוציא חוק אחד ששונה בה הרי החוקיות שבה מאלפת ומעמידה תמונה של שלמות.

א. ז.

"קיסר"

מוחלים אנו כבר על סדרים של מוקדם ומאוחר בסיפור "מורדני", וכבר איננו מקפידים על "טהרת" הצורה, הדורשת שיהיה הסיפור סיפורי כולו, ותוספת "פילוסופיה", פובליציסטית וכמורשת-נאית, לא תבוא בו; לא תיראה ולא תיכור.

ומסכימים אנו שיהיה הסיפור מתחיל מאופו ומסתיים במקום שפתח, כמעגל זה שזוויות אין לו וכל נקודה על פניו הקו היא גם ראשית וגם קץ.

אלא שגם כתיבה בסגנון זה יש לה חוקים משלה והגיון פנימי; יש בה — לפחות צריך להיות לה — קצב ברור ואיוון בין מרכז להקף; תיאום מוחלט בין קטעי-הקשת (הסמויים כביכול), המצטרפים יחד למעגל שלם.

הבוחר בדרך כתיבה זו משתחרר אמנם

שיוכלו להקל על הדיון בשני פרקי המסה העיקריים.

בחיינו האישיים של קפקא מוצא ולטש את השאיפה המתמדת לחיות בתוך תבנית שבה יסודרו הרמוניות הכוחות הוויטליים לצד הכוחות הרוחניים שבאדם; חששו התמידי מפני זוהמה בחיינו האישיים נבע מתוך פחד פן יפרוץ תהוירובוהו לתוך התבנית. את הטראגי בחייו ראה כגורדין אישי שאינו קובע כלל את סיכויו של עולם לגאולה ולהיטהרות. על כן, גם אם אפשר לראות בעולם המתואר ביצירתו של קפקא סדר-עולם מזווע שכביכול נחזה זמן רב לפני התממשו במשטרים טוטליטריים, וגם אם בשל כך ראו קוראיו של ק. ומחבביו תלות בו השקפת-עולם ניהיליסטית, הרי, לדעת ולטש, יהיה זה אי-צדק ליחס השקפת-עולם כזאת ליצירתו ולראות בה את חזות-האימים של יחסי-אנוש במשטרים טוטליטריים.

בהסבירו את המושג "עמדה דתית" במשמ' עותו העמוקה כהתייחסות האדם אל הלא-ידוע והלא-מוגבל, רואה הוא את נושאה העיקרי של יצירת ק. באדם החש בפגימותו בתוך השלמות האינסופית ותחושת הפגימות מטילה עליו אימה גדולה. התמונה על-הארכית נוגעת אליו ביותר, לכאורה, וחסר-ישע הוא עומד בפניה לפי שאין הוא יכול להשיגה. יכלתו של האדם להשיג, במצבו האקסיסטנציאלי, את הטרנסצנדנציה, עמית דתו האפסית מול תמונת העולם השלם, חיפוש הבטחון והרווחה כתחליף ארעי לשי-למות חיינו, ותחושת עמידתו יסוּיִים יחיד כמו בפני גורדין — הגה אלו הבעיות המעסיקות את קפקא.

כדי להסביר את דרך השתקפותה של האקסיסטנציה ביצירת קפקא נזקק ולטש להשוואה מתחום המדעים המדויקים. כשם שהמטאפיזיקה נטלה לה חלק אחד בלבד מן ההנדסה האויקלידית, סתרה אותו ויצרה בכך תפיסת-עולם הנדסית שאינה נתפסת

* פליכט ולטש: פרנץ קפקא, דתיות הור מור בחייו וביצירתו. מוסד ביאליק, תשי"ט.

המתקרב. והרי לנו עוד אֵל אחד, הגווע והולך לעינינו. הסמלי והקונקרטי מתמזגים בסיפור זה כהלכה, יוצרים גוש ספרותי מוצק.

קרוב לכך גם הסיפור „פיניק מבקש את ידה של העלמה סימון”. בשיא העלילה, שהוא גם סימה־בלא־כלום, חופפים מעגלות־חייהם של העלמה סימון ושל הבחור פיניק, מלבד כלום, ושוב בשל תאונה, שהיא עובדה וסמל כאחד. העלמה סימון, שבה חיפחה לרגע זה — מסרבת, לפי שהתחנך־המיועד מתגלה כחולה־נופלים.

אלא שסיפור זה יש בו כבר פגם רציני — עודף תיאורי־אגב של אס־המספר ואביו ודודו ואחותיו; טטיות ועקפפות שאין להן סוף ואין בהן צורך. ובלא שניכנס בזה לסקירה מפורטת, רשאים אנו לומר כי הוא הדין גם בסיפורים „על החטאים הקטנים”, „הזקן ובתו” ו„השעון”.

קווי־האופי, המשותפים לגיבורי סיפורים שונים, ולפעמים גם השמות והתארים החורפפים זה את זה, מעלים על הדעת רעיון משעשע במידת־מה. מסתבר כי סיפורים אלה, שצל רמזים אוטו־ביורגפיים מרחף עליהם, לא נועדו להיות כי אם פרקים שונים ברומן אחד, ומפאן הגודש, מכאן החזרות וה„וריאציות” על אותם נושאים. קרוב אפוא לשער שפך, כפרקים של יצירה אחת, אמנם נצטיירו תחילה בלב המחבר. המסקנה היא כי נראה הדבר שגמר הבנין הגדול העמיד את המחבר בפני בעיות „ארכיטקטוניות” שקצרה ידו מהתגבר עליהן. אפשר לא הספיק הכוח, ואפשר שהבהילות לפרסם את הספר היא שפילתה את הסבלנות ואת השקידה. אין הבדל בכך. התוצאה: עמד שחר ופרט שטר גדול שבכוח לשקלים ולאגורות שבפועל. כך, מסתבר, נראתה לו ההתמרדות קלה יותר. אם כה ואם כה, גם אם דרך־כלל אין לטעון הרבה נגד ה„חסר” שבסיפורים, „יתר” שבהם מרובה, ובייחוד בולט הדבר בסיפור „קיסר”, הגדול והחיוני בכלום, אשר ממנו גם שם הספר כולו.

לכאורה מכמה וכמה כבלים של „רציפות”, התובעת בפה מלא קו פסיכולוגי איתן שפרצות אין בו. עם זאת הרי לאמתו של דבר אין כאן ב„מודרניזם” אלא דרך־חירות מדומה, רק מראית־עין של ספונטאניות, רק גישה „חפשית” יותר לביטוי החוויה, „במישרים”, בתוקף, ללא הקדמות מוגיעות. ועם כל אלה אין המחבר פטור מן התביעות היסודיות של ההרמוניה, שהיא מסד לכל מעשה־אמנות. כלומר: אין המודרניזם חיפוי לתשישות השכל הישר, או מפלט מקלישות העלילה, או כלי הבא לאפשר „חיים קלים” למחבר. במידה שיש כאן „חופש”, אין זה כי אם החופש לבנות הרמוניה חדשה על־ידי צירוף חדש של יסודות ראשוניים, מובנים־מאליהם.

מצד העקרון אין, אפוא, מקום לטענות נגד סיפוריו של מר דוד שחר בקובץ „קיסר”. הגישה מתקבלת על הדעת, ואף המאמץ להגיע לשלמות של הרמוניות חדשות ניכר בנוסח הכתב. כל שעלינו לבדוק הוא — מה השיג המחבר למעשה ומה לא עלה בידו.

הבדיקה מגלה תופעה מעניינת. ככל שהסיפור קצר, כך הוא טוב יותר: שלמותו ברורה, טעמו — טעם.

אפייני לסוג זה הוא הסיפור הטוב (והקצר) בכלום: „מותו של האלוהים הקטן”. לכאורה אין זה כי אם מעשה באדם ההולך להלוות שכנו; אבל תוך כדי הליכה פשוטה ועצובה זו מתגלים כמה וכמה מעמקים. ראשית, זרותו של בן־הארץ (המספר) לדרכי־קבורה ולדרכי־חיים של שומרי־מסורת. שנית, דעתו וטירו־דעתו של התמהוני שמת בתאונה תמוהה כמעט. כביכול שני „אלים” יש כאן המתים בבת־אחת. המסורת — והאיש הנרשא אחד מגילוייה. ממד נוסף מקבלת התמונה בשל חלום התמהוני ערב מותו. בחלום מופיע האב־הציוני, שהלך לעולמו בארץ רחוקה. הוא מטיה ראשו בכותל לעיני הבן, שאינו נוקף אצבע כדי להצילו מן הקץ

* דוד שחר: קיסר; הוצאת אגודת הסופרים ליד „דביר”, תש”ך; 196 עמ.

לבין רפורטז'ה מעולה הוא בכוחה ליצור סינתזה, רקומה בחוטים פסיכולוגיים דקים, ולבנות טיפוסים אנושיים מאד על רקע של „בעיה“ חברתית.

הגיבורה הראשית, שהיא בת הדור האמצעי, דוברת אלינו למעשה מעבר לחיים, באמצע עות יומנה שנפל במקרה לידי בנה, הבעיה החברתית, שאולי יש לה משמעות אקטואלית מעט, היא עדינה, הימים — תקופת השלטון הבריטי; האהבה — בין אותה אשה, שהלכה לעולמה, לבין ערבי. הוא יליד הארץ ופנוי: היא מהגרת יהודיה מגרמניה שנישאה לבן־דתה — מפולין, הבן הוא של המאהב. סוד המוצא מתגלה לו כשהוא חוזר מפעולה צבאית נגד מסתננים, והוא קורא ביומנה של האם, שנפל לידו במקרה.

התיומון הגביר את הריפות השאלה: מהו צבי זה? יהודי? ואולי בעצם ערבי? ואולי לא זה ולא זה, אלא בן הוויה לאומית אחרת, שלישיית, שונה משתי הראשונות? המחברת אינה פותרת בעיות, היא עוסקת בסיפור. הנה כי כן מחליט חייל־צה"ל צבי, יליד־הארץ ובן בלתי־חוקי של אורח ערבי, להזדהות עם ההוויה הלאומית שעליה נמנים אמו המנוחה וכן בעלה ואחיותיו החורגות. הברירה היא טבעית למדי, שכן את אביו הפיוזי לא ראה צבי מעודו. שאלה אחרת היא אם ייתכן, או לא ייתכן, שלא יבקש למצוא, או לפחות להכיר — לאחר שהעובדות נודעו לו במלואן, כמו שהן. הסיפור, מכל־מקום משיב לנו כאן תשובה שלילית. המחברת די לה שהיא מתארת את המתחולל ומסירה את הלוט מעל סוד משפחתי ונפשי, דראמתי וכמוס, ושהיא עושה זאת במפוכח, ביד עדינה ואמונה. גם טיפוסיה־האגב המרובים בסיפור משורר־טטים בקווים חדים וברורים, על אף הצימצום.

מלאכה טובה.

ג. א.

אין קיסר זה אלא כלב־רחוב, בן־הפקר מן המזמרים, שסופו להיות מוסגר לידי תופס־הכלבים שבעיר; אף אמנם מוסגר הוא, וזאת בשל מעשה־אהבים עם כלבת־טיפוחים קטנה, החוסה תחת כנפי גבירתה. פרשה זו, משקפת ומקבילה ככל־צורך־הלעג לפרשתו של גיבור הסיפור עם שנהב, אשת אחיו וגברת הכלבה. רצה שחר לומר כי יש מותר לחיה מן האדם, וההשוואה כולה היא לשבחיו של הכלב.

האיש נאסר שתי פעמים, על־פי מקרה ושלא באשמתו. אמנם גם הוא רוצה להיות מעין „מופקר“ מן המזמרים, שאינו עושה שקר בנפשו ובאהבתו, אלא שמאומה אינו עולה יפה בידו ורוב כוונותיו אינן מגיעות לכלל מעשה, ואילו הכלב — הוא אינו בוגד במיטיביו, אינו מרפה מבחירת־לבו הכלבית, ורק איוולתם של בני־אדם, ברשותה, מוציאהו ממשלולו. ברור, חזק, עוקצני, מצליף, קולע.

אלא מה? — ה„תוספות“ הארוכות מטבעות את העיקר במבול של דברים בטלים, קש וגבבה. קורות אביו של המספר, ואמו, ואחיו השנים — אינם מענייננו בסיפור זה. רמזים קצרים, בני־שורה, היו מספיקים. על אחת כמה וכמה שאין צורך בהסברות השטחיות, האפורות כאבק, על טיבה של הלאומיות וטיבה של המשמעות ספרותית צא בנה — תבן, שלא משמעות ספרותית לו ולא משקל אמוציונלי כלשהו.

אילו נערך סיפור זה כראוי לו קודם כינוסו אפשר שה„טקסט“ היה מתקצר כדי מחצית, אולם מה שהיה נשאר היה שווה יותר מכפליים; ואם את הנעשה כבר אין לה שיב, לקח המחבר אפשר שיהיה בו.

החצים ממך והלאה

אולי מוזר, אולם ספר קטן זה הוא למעשה כעין טרילוגיה: הייהם של שלושה דורות נשקפים אלינו מן הדפים הכתובים במקצב שיש בו רמזים ליריים; והדורות משפיעים זה על זה בזיקת־ניגודיהם. כמעט כמו בחיים. אולם ההבדל בין כתיבתה של בתיה כהנא

* בתיה כהנא: החצים ממך והלאה; הוצאת „מסדה“, 1960; 136 עמ'.

שנים של תכלת

מתאר הוא לפנינו מספר דמויות ילדים המתבגרים והולכים בתחומה של חברת הנוער. רואים אנו את לבטי גידולו של כל אחד מהם, את דכאונו של הפרט החייב להסתגל למסגרת, לחברה שאינה מבינה אותו, המלגלגת על רגשותיו, הבוזה לחלוף מותו. רואים אנו כי דווקא בגוף חברתי מאורגן זה עשויה הבידודות להיות מרה יותר וקשה יותר. מצד שני רואים אנו את דמות הנער החולה, שפדי לא לאבד את אחיותו בחברה ובחיים בכלל, כדי לא להיות נדחה הצדה, נשכה ואולי מרוחם בלבד, הוא מצליח להשתלט על קבוצת נערים בשנינות-לשונו ובאמצעים דימגוגיים ראשוניים ללכדם סביבו בחברת המאסקאראדה הגדולה, שכל קיומה על הציגיות הדוקרניות. לעומתם ניצבת דמות ישראל, המורה והמדריך, שעל אף כל מאמציו של המחבר להציגה כדמות חינוכית אינה אלא תועה, צמודה לסיסמות חברתיות, קישחת במנהגה, אטומה מהבין ללבו של הפרט. נוסף על אלה פוגשים אנו בדמות המדריך שסרת, בדמר תה של רחל ההולכת שבי אחרי דון'ז'ואן טישטושי, ובעוד איראלו דמויות שלא זכו לעיצוב של ממש.

מר קריץ מציג לפנינו את דמויותיו, אף מעלה הוא את חייה הנפש של הגיבורים המרכזיים, מתאר אותם בלבטיהם, בטלטר ליהם הנבוכים בין קוטב האני לקוטב החברה; הוא מצייר את החברה עצמה, על ליקוייה וכוביה, ומקנח בצרור סיסמות ופטרונות נבובים, בלתי-אישיים; אך מדי יגיעו דברים עדי-משבר הוא נרתע ומניח לאירועים החיצוניים ולזמן לעשות את שלהם, להמשיך את העלילה ולבסוף אף לסיים את הספר.

ויליאם פוקנר אמר פעם: „בכתיבה אתה מגיע תמיד לרגע בו הגיבורים כמו גוטלים את גורלם בידיהם, מתוך הכרה, ומסיימים בעצמם את הסיפור“. אין הדבר כך בספרו של מר קריץ. גיבוריו שלו מפחדים ליטול את גורלם בידם והם נשארים תלויים בהכרע החיצוני.

רגשות מעורבים מתעוררים בלב הקורא למקרא ספר זה ומספר שאלות יסודיות מדריכות את מנוחתו. קשה לו להחליט אם לפניו יצירה המיועדת לקורא הבוגר או לבני-הנוער, כי חלקה הראשון של היצירה כתוב בדרך כתיבה הנראית מכוונת לקורא הצעיר ואילו חלקה השני מעלה פרובלמטיקה והסתבכויות נפשיות ואירועי פנים שאינם הולמים את כושר-קליטתו ועולם-מושגיו של קורא זה. ולא עוד אלא שהבא לתנות מעט על מטרתו ומגמתו של המחבר בספר זה, על תמונת העולם הרצוי שלו, על יחסו לעולם המצוי, על עצם שליטתו בחומר המתואר, נמצא נכרך ביר תר. ראובן קריץ לא העז לחשוב עד הסוף, לא העז להביא את הדברים עד סיומם המהותי המתחייב. הוא רמו על דברים שחייבים להשתנות, אף ניסה להתמרד, אך אל המהפכה לא נועז להגיע. הוא פתח בוויכוח המעלה בעיות מכאיבות, שאלות התובעות תשובה, רמזי רעיונות המבקשים ביטוי מפורש, אך את הוויכוח לא נועז להביא עד תכלית מסקנותיו, אלא סיימו סיום חיצוני כפוי ואת ספרו חתם באירוע, בתפנית מלאכותית, בתשובה מתחמקת. ומתוך שהוא עצמו חש שאולי יש בתשובתו משום פחד להודות בחוסר כל תשובה, היהו מסיים את ספרו במשפטים סתמיים כגון אלה: „אז חייב אדם לומר לעצמו: אוסיף ללכת, אמשך להיות ואיבא, — — — הזמן והחיים והמאבק הם פתרון לבעיות כאלו“.

ולא ההסגנות וחוסר ההעזה לומר דברים עד סופם, היה מר קריץ עשוי לתת לנו ספר בעל-ערך. ב„שנים של תכלת“ הוא מעלה מספר בעיות יסודיות ממעגלות חייהם של חברת-נוער, של מוסד חינוכי בקיבוץ, של תנועות הנוער ה„גשימות“, ואפילו מבעיות החיים המשותפים בתא-החיים הקיבוצי, המסוגר ובעל החוקיות המיוחדת שלו.

• ראובן קריץ: שנים של תכלת; הוצאת מסדה, תל-אביב, תש"ך; 194 עמ'.

על־בלימה במידה שווה: להישאר בתוך אומות מוסלמיות שעה שתרבותך ותקותיך מעוגנות בצרפת דווקא; או להתישב בצרפת, שהפריכה באורח אירוני כל־כך את הדמות האידיאלית שבה נצטיירה לפניך; או להיצמד אל אותם המונים יהודיים נבערים שעה שמטרת הייך היתה להיחלץ מן הגיטו ולהת־רום מעליו.

ממי עצמו השתקע בצרפת, וסארטר סייע לפירסומו של הסופר הצעיר; אנשי־הרוח הצרפתים מפירים בחריף בתוצאותיו המו־קות של השלטון הקולוניאלי, וכמיטב יכולתם הם מנסים לתקנו. מן־הסתם לא היתה זו הכרעה קלה לממי המודה ומתוודה, למשל, שמוזיקה אפריקאית משפיעה עליו הרבה יותר מסימפוניות אירופיות, אלא שעם זאת התיק עצמו משרשיו.

גם במדינת־ישראל אנו הווים בקרע בין בני ה־"עילית" הממוערבים, שהשתקעו באי־רוסה, לבין המונייהם של יהודי־המזרח, שלא היתה להם ברירה אלא להתישב בישראל. כתוצאה מהרבה הכרעות אישיות דומות נכרת הראש מן הגוף, וכך ניטלה מן ההמונים אותה מידה של מנהיגות טבעית שעשויה היתה להנחותם בתקופה קשה של מעבר.

עדות היהודים המזרחיים בכללם הגיעו לאר־תו מבוי סתום וטראגי בו חייתה משפחת בנילוש, בין בפועל בין על דרך הסמל: הם לא היו ערבים ולא אירופים, וגם את יהדותם לא קיבלו בנקל לפי שאף זו היתה לגביהם חלק מן העבר הנחשל, החשוך. אמנם, גם העקירה למדינת־ישראל היא בש־בילם, לעתים קרובות למדי, סיפוי קשה, לא מצודר־לב ביותר, במידה רבה בגלל משפ־טים־קדומים "אירופיים" הרווחים בחלק המכריע של האוכלוסיה הישראלית ובשל פחדו של זה מפני ה־"לבנטיניזציה" שעלולים דפ־ר־סי־החיים היהודיים־המזרחיים להביא עמָה־ם. ואף־על־פי־כן הרי זו להם דרך מעשית יחי־דה הפותחת אפשרויות אמיתיות ליצירה חדשה, לעיצוב תוך כדי תמורה, מיוג והי־תוך — לגאולה אנושית תוך כדי התפרקות־עצמית והגדרה־עצמית מחודשת.

נציב המלח

"נציב המלח" הוא ספר עמוק, ישר ונוגע־אל־הלב, אחד המעטים הנוסכים אור על הטרגדיה המורכבת של יהודי צפון־אפריקה במחצית הראשונה של המאה, כולל תקופת וישי והנאציזם. יש לברך את הוצאת "עם עובד" על שראתה להביא לפני הקורא העב־רי ספר זה (שהופיע במקורו לפני שבע שנים), המתאר דראמה אשר מכמה וכמה בחינות היא משותפת להרבה עדות יהודיות מזרחיות, בין שהן שריוות במולדותיהן בין שהן שריוות מחוצה להן — בצרפת, או בישראל, למשל.

ספרו של ממי הוא אוטוביוגרפי בעיקרו, אף שהוא קורא לגיבורו הראשי אלקסנדר (שם המביע את הערצתם רבת־התקוה של הוריו למערב) מרדכי בנילוש, שם קשה שנורא להתקרא בו בבתי־ספר צרפתיים. ברוך ובעדינות מעלה ממי לפני הקורא את שנותיו הראשונות של הנער הקטן, במסגרת האחדות השבטית החמימה של האומנים הי־הודים העניים שדרו בתוך הגיטו או בשוליו. כל זמן ש־"השתייך" לעולמו שלו היה הילד היהודי־האפריקאי הוזה חש עצמו מאושר ובוטח. הטרגדיה שלו תחילתה בהשפלה — ואחרית אין לה. ההשכלה הופכת עליו את עברו לנציב־מלח מר כשהוא נסוב אחור להביט אליו ושוב אינו רואה בו חלק ממנו עצמו. "הקרע התמידי", אומר ממי, "הוא גורלי. לעולם איני יכול לחזור, כי עברי מטיח את דלתו לתוך פרצופי".

באובייקטיביות חודרת, בעצבות שעל גבול הייאוש, מתאר המחבר אותו תהליך טראגי של התפוררות ואכזבה, שנתלווה ל־"התמער־בות". אפשרויות הבחירה, שלו כשל שאר אָחיו, היו כולן אישיות, שרירותיות, תלויות־

• אלבר ממי: נציב המלח. רומן. מצרפתית: יוסף לוז. עם עובד / ספריה לעם. ת"א, 1960.

עשרת הימים

ג'ון ריד הגיע לרוסיה בספטמבר 1917, מצויד בתעודת-מעבר שהגדירתו כחבר-סוציאליסט. כעבור שלוש שנים מת בבאקו ממחלת הטיפוס. על ארונו הוצב משמר-כבוד של חיילי הצבא האדום וגופתו נטמנה במוסקבה סמוך לחומת הקרמל, בכיכר הא-דומה. ביום קבורתו (בן 33 היה במתו) ניתן יום-חופשה לעובדים במוסקבה, כדי שיוכלו להשתתף בהלוויות.

האיש היה פייטן ועתונאי ממדרגה שניה, אך כאשר גילה את המהפכה גבה שיעור-קומתו. הוא לא השתמש מחויביה של תגלית זו, ולקח חלק פעיל ביצירת המהפכה עצמה. את המאורעות שהיה עד להם בעשרת הימים הגורליים ביותר של תקופתנו העלה, בקוצר-נשימה, בספרו, "עשרת הימים שזיעזעו את העולם". הפייטן שבו שיה חיות לכל פרט, המהפכן שבו שיה משמעות לכל פרט. הקורא את הספר דומה עליו כאילו הוא עצמו ראה הכל והבין הכל. לנין לא התאפק והכריז: "רוצה הייתי לראות את הספר הזה מופץ במיליוני טפסים ומתורגם לכל הלשונות, לפי שהוא נותן הרצאה כנה וחייה-להפליא של המאורעות, החשובים כל-כך בשביל להבין מהפכה פרולטרית מהי, דיקטטורה של הפרולטריון מהי".

ריד לא איש-הלכה היה ולא היסטוריון, אף נבצר ממנו לכתוב היסטוריה בצורה למד-נית. אם חיבורו הוא תעודה היסטורית מהימנה וסיפור-קורותיה של המהפכה הכול-שבית מרגע לרגע, הרי הוא כך בזכות מסירותו הלוהטת ושנאת-הפשרה שבו. הוא הסתכל בעיניו של כתב בעלי-מצפון המעונין למסור דברים כהויתם. עם זאת לא זו אף לשעה קלה מן הערכים היקרים לו ומן

האמונה היוקדת בסדרה המוסרי של המה-פכה, הנגולה והולכת לעיניו.

הספר פותח בפטרבורג בשלהי ספטמבר 1917, בזמן שהיה קצב המהפכה מתרפה והולך והסייעות הסוציאליסטיות ה"מתר-נות" — ה"אזבורונצי", המגשביקים והסר. — היו תומכות בממשלה הזמנית של קרנסקי. מחמת הקואליציה עם בעלי-הנכסים היו הסוציאליסטים המתונים מקפחים את אמונו של העם, וכתוצאה מכך החלה קרנם של הבולשביקים לעלות. במאבק שהתחולל אח-רי-כן רכשו הבולשביקים חיש את לב ההמונים בסיסמה ובתכנית המהפכנית: "כל השלטון לסובייטים!"

מכאן עובר מחברנו לתיאור חי של המוני הפועלים, החיילים והאיכרים, המפלגות המ-רובות ומנהיגיהן, הרעב, השחיתות, החב-לנות, הפוגדנות, ההתערבות מבחוץ, המא-בק בין הפרולטריון למעמד הבינוני, הסוב-ייטים והממשלות השונות. הספר רצוף מס-מכים, ידיעונים, נאומים ומאמרי עתונות המשולבים היטב בהרצאת-הדברים ומוסיפים ממד של עצמה לשטף המאורעות המסעיר. עם שאתה מפליג וקורא על הכנת המהפכה, נפילת הממשלה הזמנית, המאבק הנואש נגד המהפכה-שכנגד והנצחון הסופי, הרי אתה נסחף במיתח הגובר ועולה, בחליפות הגי-אות והשפל של הדראמה והמעש הגיבורי.

בגמר הקריאה עוצבין מרוטים ממש. תהיה מה שתהיה הערכתנו לבולשביזם, אין להכחיש שהמהפכה הרוסית היתה אחד המ-אורעות הגדולים בהיסטוריה האנושית וכי עלייתם של הבולשביקים היתה תופעה בעלת חשיבות עולמית. והיסטוריונים, הבולשים וחרים אחר קטון פרטיהם של מאורעות היסטוריים, אם ירצו לדעת מה אירע בפטר-גראד בנובמבר 1917, מה הרוח שפיעמה בעם, מה תואר ודמות היו למנהיגים, מה היו שיחם-ושיגם ופעלם — הלא ימצאו כל זאת לפניהם ב"עשרת הימים".

לולא גילה ריד את המהפכה, ולו השתמש מן האחריות שהטילה עליו התגלית, כי אז נשאר פייטן ממדרגה שניה כפי שהיה ברא-שית דרכו. העובדה שמשורר היה מתרצת

* ג'ון ריד: עשרת הימים שזיעזעו את העולם. מאנגלית: אברהם ביין. הוצאת הקי-בוץ המאוחד, 1960. עם הקדמה למהדורה האמריקאית מאת ו. א. לנין וכן נספחות. 376 עמ'.

שיחרור האשה הערבית מאשר על חלקה בחיי החברה למעשה. כן גם נבצר ממנו להביא בחשבון אל-נכון את השינויים הדי-נמיים בחיי המשפחה הערבית בימינו.

אולי מטבע הדברים הוא שהפרק הן בחלור קה העדתית של האוכלוסיה צריך להיות המלא, המספק והמשכנע ביותר. טעם אחד לדבר הוא זה שבניגוד הריף ליתר חלקי החברה הערבית לא הושפעו העדות הדתיות והתרבותיות ביותר מן השינויים המהפכניים המופלגים שפעלו בחברה זו מסוף המאה שעברה והלאה. הפרק על המיעוטים נחלק כאן לשניים: החלק האחד דן בעדות השונות (ויפה עושה ד"ר בר שאינו נוקק למונח "מיעוטים" באיזור בכלל): מוסלמים, נוצרים, יהודים ועדות דתיות אחרות, וכן סוקר הוא גם קבוצות תרבותיות ולשוניות; ואילו החלק השני, "המבנה העדתי של הארצות הערביות במזרח התיכון", דן בכל ארץ לחוד וכולל לוחות סטטיסטיים חשובים, אף כי אחדים מהם, בפרט אלה הנוגעים לעיראק, כבר התישנו. במבוא הפרק זה מסביר המחבר את גורמיו של ריבוי העדות באיזור וכן את הגורמים המונעים את השתלבות העדות ברוב המוסלמי-הסוני.

הפרק הגדול ביותר, התופס את שלישי של הספר כולו, דן בחלוקה החברתית והכלכלית של האוכלוסיה. כאן גם יש מחקר מקורי יותר מאשר ביתר חלקי הספר. כל אחד מפרקי-המשנה הדנים בבדווים, בפלאחים ובעירוניים הוא מחקר מועיל ומבוסס בפני עצמו.

ד"ר בר מרצה הרצאתו מתוך ידיעת-דבר ובצורה נוחה לקריאה, ובמידת האפשר אף מנסה הוא לתת פירוש משלו לעניינים שהוא דן בהם. חרף ההיסוסים המובנים מפחינה מדעית הוא עורב את לבו לחוות דעתו, למשל, כי שעה שהייבו אנשי המשטר הישן במצרים את גידולה ה"פרוע" של האוכלוסיה פועלים היו בהשפעת האינטרסים של בעלי-האחוות והתעשיינים, שנוקקו לעבודה זולה. אפשר שאין זה פירוש קולע ביותר. משקיפים אחרים יכולים לראות בפירוש מעין זה תמימות שעבר זמנה עוד לפני עשרים שנה.

הרבה מן הסגולות המופלאות שבהן מצוין ספר זה; אך טוב-המול עשה ריד מלאכה עתונאית — המהפכה היתה צריכה לכך — ובמלאכה זו מצא את ביטויו השירי. וכאשר, בתוקף חובתו כמהפכן, עבר מעתונאות לעבודת תעמולה ואירגון, עשה כמיטב יכלתו במשימות שלא הוא בחר בהן, והוא עשה את מלאכתו כמשורר. במסיבות אחרות אולי היה כותב שירה מהפכנית גדולה. למעשה, כתב את "עשרת הימים שזיעזעו את העולם". ודי בכך.

ש. ב.

ערבי המזרח התיכון

המחבר, ד"ר בר, הוא מרצה במחלקה למדעי-המזרח באוניברסיטה בירושלים ועורך הרבעון של האגודה המזרחית הישראלית, "המזרח החדש". כפי שהוא מסביר במבוא לספרו, חילק את החומר שבידו לפי הסדר הבא: לאחר שהוא דן בפרק הראשון במבנה הדמוגרפי של האיזור (חלוקת האוכלוסיה ותנועתה), הוא מחלק את הנושא לארבע פרשיות: פרק ב' דן באשה ובמשפחה, פרק ג' בעדות ובמיעוטים, פרק ד' בחלוקת האוכ' לוסיה לבדווים, איכרים ועירוניים, והפרק החמישי והאחרון דן במעמדות החברתיים והכלכליים. אף כי זו חלוקה מקובלת בספרים מסוג זה, דומה כי בשל חשיבותה המיוחדת של שאלת המיעוטים בארצות דוב-רוח הערבית עשויה היתה זו להצדיק את הקדמת הפרק העוסק בה לפני הפרק על "האשה והמשפחה".

אם הפרק על האשה והמשפחה הוא מקוטע ובלתי-משכנע, הרי זה משום שבלי הרף חלים שינויים מהירים במעמדה של האשה בחברה הערבית. מטעם זה מתעכב המחבר יותר על הצדדים הדתיים והמשפטיים של

* גבריאל בר: ערבי המזרח התיכון: אוכ' לוסיה וחברה. הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1960. 267 עמ'.

זו גם הצדקה אובייקטיבית" [ההדג"ש של שלי — ב. מ.]. איוון זה אינו מפריע לו לקבוע, לאחר שורות אחדות, "עובדה... ראשונה, לדידי, מבחינת משקלה החווייתי והיא — שהקומוניזם שתן חתך עמוק בגופו של העם היהודי, בגבולות הממלכה הסוב"ייטית, וכי התנועה הקומוניסטית... מוסיפה, באורח רשמי, לשלול את זכות־קיומו של העם היהודי, כמות שהוא ובאשר הוא שם". וכאילו לא היה די בכך, מפליג הוא ואומר כי "ניתן לומר, כי למאז הופעת הנצרות לא היתה עוד תנועה היסטורית, רוחנית, שאילצה את בני עמנו להתמודד עמה כמו הקומוניזם, הן מפאת קסמו ותוכנו החיובי, הכלל־אנושי והן מפאת מגמתו הש"לילית עדיין [בכל־זאת: "עדיין"... אין טעם לשרוף את כל הגשרים! — ב. מ.] כלפי עצם ההוויה היהודית".

מר דורמן נוקט עמדה פולמוסית־תוכחתית מתמרמרת כשהוא מטפל ב"ועידת באנדונג", ביחס השלילי שגילה, "מתנה באנדונג" כלפי מדינת־ישראל, בעסקת־הנשק הצ'כית־המצ"רית ובכיוצא באלו. בכלים עיוניים־מחקריים, וברוח אופטימית במהותה, הוא עושה את מלאכתו כשהוא נדרש — במסה מקיפה, רבת־פרקים — לניתוח המציאות הסובייטית והבינלאומית שנתחדשה, "בעקבות הוועידה ה־20", אף מביע תקווה צנועה שאולי, "הפרר דוקטיביות הגבוהה" של העבודה בבריית המועצות אוצרת בחובה את סתירתו של משטר־הדיקטאטורה, את "עילת מותה" של "הדיקטאטורה הסובייטית בכלל". רוח הקיס"רוג העוה שעברה באהלי מחנהו של מנחם דורמן בימי נובמבר 1956, אחרי דיכוי המ"רד ההונגרי (ואחרי ההתערבות הסובייטית הנמרצת בסיכוסך ישראל—מצרים), מדברת רתת מתוך המאמר "סייטי נובמבר", והוא מניף ברמה את סיסמת "הדרכים השונות לסוציאליזם", בתשובה לאיגרת. אבל כש"הוא מתווכח, שוב באריכות מרובה, עם דעותיו של מילובאן גילאס היוגוסלבי — שאולי אף הוא לא ביקש אלא לחפש עוד דרך, "שונה" קצת יותר, אל ה"סוציאליזם", אם לא נשא נפשו למצוא (אי שמיים) איוו

מכל־מקום, גישה זו טיפוסית היא לתפיסתו של ד"ר בר.

במחקר מקורי מסוג זה, שמידה רבה של חלוציות יש בו, מצויים בהכרח אי־אלה ליקויים. לאמיתו של דבר, מועטים הם למדי. כשהוא דן בבעיה של עודף האוכלוסים במצרים ודרכי פתרונה, מדבר הוא על האפשרות של הגירה ממצרים לארצות אחרות ומניח שעיראק וסודאן הן הארצות הערביות היחידות העשויות לקלוט, אף מונה הוא את המכשולים בדרך זו. אולם משך זמן־מה מציינים היו את שמה של סוריה כמקום לקליטתם של איכרים מצריים מרובים, כל שכן לאחר איחודה של סוריה עם מצרים. המניעה העיקרית להסדר כזה היא, כמדומה, סירובם של הסורים.

רק ב"הסוף־דבר" מרשה המחבר לעצמו למ"סור השקפה כללית על מצבה הנוכחי של החברה הערבית וסיפוייה לעתיד. רובי דב"ריו, בייחוד באשר לנאמנות לעדה, מולדת או לאומיות ערבית, הם נכונים ומעוררי־מחשבה, אך מובן שלא תמיד יכולים הם להיות מדויקים בתכלית.

ג. ר.

בכף הקלע

מנחם דורמן, אחד מאנשי־הרוח ושומרי־הלוחות הוותיקים של תנועת הקיבוץ המאור חד, אסף בכרך זה מאמרים שכתב בשנים 1955/9, ואשר "בעיקרו של דבר תכליתם אחת היא — לברר ולקבוע יחס כלפי הק"מוניזם, לאור מציאותו החברתית, הכלכלית והמדינית, כפי שנתגלתה לעיני המתבונן בשנים אלו" (מבוא, ע' 7). בגילוי־לב ראוי לשבח מציינ המחבר כי "בחירת הנושאים... היתה אישית בהחלט... הטיפול בנושא זה או אחר היה לפי משקלו החווייתי, לדידי", אף כי הוא מסמך כאן מיד הצהרה מרגיעה לאמור ש"בדיעבד היתה לבחירה

• מנחם דורמן: בכף הקלע. מסות פוליטיות. הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1960. עם הערות מילואים. 271 עמ'.

למקרא הספר הזה בכללותו קשה לראות שמר דורמן, או שכניו־למחנה בתנועה הקיבוצית והמפלגתית שלו, מוכנים להשלים עם פעולתה של אותה „חוקיות“ היסטורית־דיאלקטית על ארץ־הסוציאליזם בכבוד־זובעצ־מה, או על הקיבוץ, למשל, בין כרעיון בין כתופעה חברתית־כלכלית, או על „תנועת העבודה“ הישראלית — או על ההוויה הלא־אומית ה„משונה“ המתרקמת בתחומיה של מדינת־ישראל.

כי באשר לאלה הוא מעדיף, כפי הנראה, לשקוט על שמריהן של הנחות למודות ומודי־גלות מימי־ימימה (כולל שמריה של ה„מ־בוכה“ הטובה, שבחוגים הקרובים אל מר דורמן נעשתה זומן אחת מ„צפרי־הנפש“ ממש); לא לקבל את כורה התמורה הדיאלקטית אלא לאמץ לו את הכרעותיהם, המודעות והמכוונות, של בעלי־התודעה והכוונות, „כמות שהם ובאשר הם שם“.

ב. מ.

דרך מן הסוציאליזם ולחוק! — הוא מגלה, בעצם, הבנה מלאה להגיון החלטתו של המשטר הטיטואיסטי לרמוס ולדכא כל אופר־זיציה מעין זו של ג'ילאס. כמו־טו לאחד מפרקי „בנתיב המרי והאכזר בה“ — הדיון הממושך בתופעה ג'ילאס ובמשמעותה — מביא מר דורמן את הציטטה ה„קלסית“ מתוך „הפילוסופיה של ההיסטוריה“ להגל:

...מכוח פעולותיהם של בני־האדם מופיע בהיסטוריה האנושית דבר שהוא שונה בתכלית ממה שהם יודעים ורוצים בכלל; הם מגשימים את האינטרס שלהם, אך עם זאת מתבצע עוד משהו רחוק יותר, שאף הוא היה צפון באותו דבר, ורק לא היה שרוי בתודעתם ובכוונתם.

במובאה זו מכון המחבר אולי להצביע על סכנות הנשקפות ל„מחנה הסוציאליזם“ מן ההתפתחות הדיאלקטית הצפויה של אי־אלה גילויים סוטים וחדשניים בתוכו. מכל־מקום,

הופיע

„עקד“

רבעון לשירה

מס' 2

נמצא למכירה בחנויות־ספרים

ובקניונים